

Ольга Кирилюк

<https://orcid.org/0000-0002-9764-8756>

МОВА МЕРЕЖЕВОГО ФОЛЬКЛОРУ ЯК ЗАСІБ ОПОРУ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

Однією з форм емоційного захисту суспільства в умовах інформаційної агресії стає мережевий фольклор. Тому дослідження набору мовних одиниць, уживаних у таких постфольклорних текстах, набуває особливої актуальності, оскільки дає можливість виявити важливі суспільні реакції на події в умовах збройного протистояння та, відповідно, сформовану мовну картину світу. У процесі аналізу виділено головні мовні засоби творення комічного ефекту у змалюванні образу ворога.

Ключові слова: інформаційна війна, російсько-українська війна, мережевий фольклор, постфольклор, мова опору, мова ворожнечі.

Вступ

Дані соціологічних досліджень 2020 року свідчать, що через розв'язану Росією війну в Україні більшість українців вважають її «агресором, від якого необхідно захищатися»¹. Російська інформаційна агресія, що супроводжує збройний конфлікт на сході країни, поставила перед українським суспільством нові, у тому числі мовні виклики. Дослідження лексичного наповнення інформаційного поля дає можливість відслідковувати потенційні загрози, розпізнавати інформаційно-психологічні спецоперації ворога, вивчаючи мовні засоби, якими він наповнює медійний простір. Зокрема, можна навести такі поширені фрази, як *ворог не в Кремлі, партія війни, Україна не закінчила війну*. Небезпека цих тез полягає в тому, що суспільству нав'язується думка, нібито винною в конфлікті на Донбасі

¹ Взято до уваги дані двох соцдосліджень: а) опитування Центру соціальних та маркетингових досліджень SOCIS у лютому 2020 р. (http://socis.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/02/Socis_Press_February_2020.pdf); б) спільне опитування Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова й Центру соціальних та маркетингових досліджень SOCIS у липні 2020 р. (http://socis.kiev.ua/ua/2020-08-13/?fbclid=IwAR2MY_Vd4oRpxUUhtwF1b34cY7GrqzLlmeItnkOU8rX1fbyU4aM9HrHstFc).

є Україна, а не Росія. Таке трактування подій поступово «розмиває» образ ворога, а отже, робить суспільство дезорієнтованим і нівелює бажання чинити опір.

Однак важливим є не тільки вивчення системи обраних ворогом мовних засобів, а й вироблення механізмів власного реагування на інформаційні виклики з метою нейтралізації негативного впливу. Наприклад, показовим є активне використання українськими ЗМІ терміна *рашизм* для трактування російської політичної ідеології або вживання термінів *Путлер*, *фюрер* на позначення російського президента у відповідь на звинувачення Росією української сторони у фашизмі. Так само показовим є позитивне трактування українською стороною вигаданого кремлівською пропагандою терміна *укроп*. Це допомагає чинити успішний мовний опір ворожій агресії.

Ефективним засобом опору інформаційній агресії можна вважати тексти мережевого фольклору, оскільки вони ґрунтовно віддзеркалюють головні ціннісні орієнтири українського суспільства, пов'язані з відбиттям російської агресії. Те, що не завжди доцільно висловити на сторінках ЗМІ, легко може бути поширене через соцмережі, у яких швидко відбиваються суспільні реакції на політичні процеси. Особливістю текстів мережевого фольклору є свобода в доборі мовних засобів: від вживання просторічної лексики – до обценної. Автори рідко дотримуються норм толерантності, а тому використовувані мовні одиниці можуть розпалювати етнічну, релігійну, соціальну чи особистісну ворожнечу. Однак вони дають можливість нівелювати шкідливий агресивний вплив ворожої пропаганди, знецінити її значення і навпаки – здійснити мовний, а отже, і змістовий «контрудар». Тому вивчення мови опору ворожій агресії в постфольклорних текстах набуває нині особливої **актуальності**.

Теоретичне підґрунття

Мовний аспект інформаційних воєн останніми роками часто стає предметом дослідження науковців. Лінгвістичні особливості ведення супроводу збройних конфліктів одним із перших описав Дж. Лакофф у праці «Метафора і війна: система метафор, використовуваних для виправдання війни в Затоці». ЗМІ подавали дії США як *захист невинних* або *захист свободи*, а дії Іраку трактували як *наступ на нашу життєво важливу економічну лінію* (Lakoff, 1992). Безумовно, використання таких мовних засобів дає можливість викликати прихильність громадян до дій

офіційного Вашингтона та негативне ставлення до іракської сторони. Мовне висвітлення інформаційної політики США щодо подій, пов'язаних із терактами 11 вересня, зокрема появу терміна *війна з терором*, досліджено у праці С. Сільберштейн (Silberstein, 2002). Метафоричні особливості висвітлення збройних конфліктів докладно вивчає М. Фабішак (2007), зазначаючи, що метафори дають можливість маніпулювати суспільною думкою під час збройних конфліктів (Fabiszak, 2007). Також мовні особливості інформаційної війни висвітлені у студіях С. Янтунен (2014), О. Д. Васильєва та Ф. Є. Подсохіна (2016).

Особливості російсько-українського протистояння також досліджені в багатьох працях (Strukov, & Hudspith, 2018; Fialkova, & Yelenevskaya, 2015; Smoor, 2017; Goble, 2016; Goriacheva, 2016; Szostek, 2017; Boyte, 2017; Pynnoniemi, & Racz, 2016; Яворська, 2016; Вільчинська, 2017; Почепцов, 2019).

Мережевий фольклор неодноразово ставав об'єктом зацікавлень українських дослідників. Аналіз наукових праць засвідчує вживання на рівні з цим терміном таких лексем, як «постфольклор» та «інтернет-фольклор». Зокрема, Ж. Денисюк послуговується терміном «постфольклор» і визначає його як народну творчість, сформовану в умовах урбанізації та посилення ролі ЗМІ й соцмереж (Денисюк, 2017, с. 6). Дослідники І. Григоренко й І. Воловенко використовують терміни «мережевий фольклор» та «інтернет-фольклор», трактуючи їх як «мультимедійну народну творчість в інтернет-комунікаціях» (Григоренко, & Воловенко, 2019, с. 42).

Вбачаємо відмінність терміна «постфольклор» від інших у тому, що він позначає ширше поняття і охоплює жанри, які виникають і поширюються не тільки в мережі, а й за її межами. У пропонованій статті ми послуговуватимемося термінами «постфольклор» і «мережевий фольклор» як синонімічними, оскільки об'єктом дослідження стали тексти, які функціонують переважно в межах інтернет-комунікації.

Незважаючи на наявність праць, присвячених вивченню мережевих жанрів, у вітчизняному мовознавстві досі немає окремого докладного дослідження мережевого фольклору з погляду аналізу мовних засобів опору інформаційній агресії. Тому **об'єктом** дослідження стали тексти мережевого фольклору, присвячені темі російсько-українського збройного конфлікту.

Мета статті – проаналізувати лінгвістичні особливості постфольклорних текстів у контексті опору російській інформаційній агресії. Реалізація цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) виявити в мережових текстах мовні засоби, що розкривають тематику російсько-української війни; 2) визначити аксіологічні особливості досліджуваних засобів; 3) виявити мовний інструментарій формування образу ворога; 4) визначити систему мовних засобів творення типових поведінкових сценаріїв стосовно покарання ворога.

Методи та матеріал дослідження

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концепції когнітивної та психолінгвістики. До уваги взято теорію когнітивних моделей Дж. Лакоффа, етноцентричну концепцію А. Вежбицької. У процесі аналізу використано такі методи: *структурно-семантичний*, за допомогою якого виокремлено лексеми, що мають основне емоційне навантаження; *дискурс-аналіз*, що допомагає вивчити семантичну структуру досліджуваних текстів у взаємозв'язку з позамовними чинниками (політичними, психологічними, суспільними); *інтен-аналіз*, який допомагає виявити приховані сенси.

Матеріалом дослідження стали постфольклорні тексти (з 2014 до 2020 р.), дібрані з інформаційних і гумористичних сайтів (sensor.net.ua, gazeta.ua, politiko.ua, depo.ua, patrioty.org.ua, ukr-anecdot.org, anekdot.kozaku.in.ua) та *акаунтів на facebook.com* («Кокс Квасневського», «Свідки Кривавого Пастора»). До уваги взято тільки ті мережові жанри, у яких висвітлено події російсько-українського збройного конфлікту. Тексти виокремлено шляхом часткового відбирання.

Мовні засоби досягнення комічного ефекту в зображенні образу ворога

Мовне наповнення інформаційного простору є важливим чинником впливу на свідомість реципієнта та на формування його картини світу. Обраний кожною стороною конфлікту набір лексем дає можливість руйнувати чужі сенси та нав'язувати власні наративи.

Моральна стійкість суспільства залежить від інформації, яку воно щодня отримує. Яскравою демонстрацією впливу мовних засобів на свідомість реципієнта є такий приклад постфольклорного тексту: – *Куме, ви,*

кажуть, російські газети читаєте?/ – Та читаю... Раніше читав українські – то така тоска: «все пропало», «Європа нас продала», «Росія нас захопить»... А почав читати російські – і там так приємно, так гарно: «украї подчинілі весь Восток», «украї бесчинствуют на Донбасе», «нікто не может дать отпор зарвавшимся укрाम» – аж серце радіє! (anekdot.kozaku.in.ua). Цей анекдот демонструє важливість добору мовних засобів і суспільну реакцію на них.

Отже, в умовах інформаційної війни є запит суспільства на створення текстів, які підіймають моральний дух і нівелюють негативний вплив ворожої пропаганди. Саме постфольклорні тексти стають таким способом мовного й ментального опору. Безумовно, головним засобом нейтралізації негативного впливу є комізм. Зображення ворога як недолугого, кумедного, такого, що позбавлений людських рис, дає можливість знищити страх перед ним та мотивувати суспільство до активної боротьби. Творення текстів із використанням засобів комізму стає своєрідним способом опору інформаційній агресії.

1. Аксиологічні особливості досліджуваної лексики

Обов'язковим складником текстів воєнного дискурсу стає актуалізація ціннісних ознак, необхідних для моральної стійкості суспільства. Серед аксиологічних особливостей досліджуваних текстів превалює емоційна оцінка змісту висловлювання з погляду опозицій «добро – зло», «позитивне – негативне». Однак морально-естетична оцінка зазнає трансформації під дією фактів навколишньої дійсності: звичне християнське «не вбий» в умовах війни нівелюється. А тому конструкції на зразок «шмат москаляки висить», «підірвався на фугасі», «здохни, сепар» та будь-які інші мовні засоби, що позначають смерть людини і які у звичному світобаченні сприймають як негативні, в умовах інформаційної війни набувають винятково позитивних конотацій. Ідея знищення ворога стає суспільною цінністю. Тобто мовні одиниці позначення вбивства людини семантично наповнюють концепт «добро». Отже, можна говорити про кардинальні зміни ціннісних орієнтирів суспільства, яке перебуває в умовах збройного конфлікту. Така трансформація відбувається через процес дегуманізації як необхідного складника інформаційної війни. *Дегуманізацію* розуміємо як вживання мовних засобів, спрямованих на зображення опонентів як таких, що позбавлені людських ознак (наприклад,

як паразитів, шкідників, хижаків, яких потрібно позбутися) (Горшунов, & Горшунова, 2014, с. 916). Зокрема в досліджуваних постфольклорних текстах зафіксовані такі дегуманізовані лексеми, як *ватник*, *сепар*, *колорад*, *мавпа*, а також часто поняття «вбивство» і «смерть» виражені лексемами з евфемічною функцією: *утилізація*, *політика*, *відпустка*.

Показово, що, сприймаючи такі мережеві жанри, реципієнт не дає описуваним подіям власну оцінку, а переймає її із пропонованого тексту в доступній гумористичній формі. Це впливає на емоційну сферу мовця, спонукає його прийняти запропоновану систему ціннісних орієнтирів.

2. Засоби формування образу ворога

Використання дегуманізованої лексики і слів із семантикою бажального покарання. Окрім виконання функції знелюднення, дегуманізована лексика є засобом досягнення комічного ефекту, оскільки перетворює людей на кумедних персонажів. Тому часто в мережевому фольклорі такі лексеми вжиті поруч зі словами, що вказують на спосіб знищення позначуваних ними осіб. І в такому випадку процес знищення і його результат також набувають комічного відтінку.

Наприклад, поширеним є використання лексеми *утилізація*: – *У гібридній війні на Донбасі Росія утилізує старі боєприпаси і тупих ватників.* / – *Якщо перше колись закінчиться, то в другого невичерпний ресурс* (ukr-apesdot.org). У наведеному тексті утилізації піддають не людей, а умовних *ватників*. Термін *ватник* в українському інформаційному просторі позначає зокрема особу, яка бере участь у діяльності незаконних російсько-терористичних збройних формувань. Така лексема здатна замінити у свідомості реципієнта образ людини образом вигаданого комічного персонажа. Ця заміна запускає процес дегуманізації: реципієнт перестає бачити у змальовуваному суб'єкті живу істоту. Поєднання лексеми *ватники* зі словом *утилізує* поглиблює дегуманізаційний процес, оскільки слово *утилізація* має значення «використання будь-яких *відходів* або *лишків* як сировини...»¹. У результаті людей, уже знеособлених лексемою *ватники*, прирівнюють ще й до *відходів*, *лишків*. Тому інформацію про їхню загибель мовець сприймає як позитивний і закономірний процес.

¹ Словник української мови. В 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Взято з <http://sum.in.ua/s/utylizacija>.

Такі явища хоч і є елементом мови ворожнечі, однак необхідні в умовах відсічі збройній агресії, оскільки сприяють психологічній стійкості суспільства до сприйняття смертей ворога, що є невід’ємною ознакою збройних конфліктів.

Анекдоти зі знелюднювальним контекстом допомагають солдатovi зняти моральне обмеження на вбивство людської істоти: *Солдат приходить до церкви: «Отче, я щойно вбив москаля». Відповіді немає. Він продовжує: «І застрелив їхнього лейтенанта». У відповідь – тиша. «Отче, ви мене чуєте?» – «Сину мій, я чекаю, коли ти закінчиш говорити про політику і нарешті почнеш сповідатися в гріхах»* (ukr-anecdote.org). У наведеному тексті як синонім до вбивства ворога, позначеного лексемою *москаль*, вжито слово *політика*, що одразу переводить вбивство до рівня нецікавого церкви явища. Лексема *гріх* на значеннєвому рівні ніби відсторонена від описуваних солдатом подій, а отже, дії солдата зі знищення ворога потрактовані як НЕ гріх.

Інколи нейтралізацію образу ворога як людської істоти здійснюють прямим запереченням: *А що, як русня теж люди? Та ні – фігна якась!* (ukr-anecdote.org).

Також способом дегуманізації є порівняння ворогів із тваринами, яких не шкода вбивати. Цей факт можна продемонструвати на такому анекдоті: *Весна 2015. Ведмідь, Вовк і Лисиця розказують, як пережили зиму. Лисиця, худа, побита, каже: «Найнялася стерегти курник. Курей по одній крапа та їла. А потім – ревізія. Мене так побили – ледве втекла». Вовк теж побитий: «Овець стеріг, жер по одній, а потім – ревізія». А Ведмідь, веселий, гладкий, каже: «А біля мого барлогу блокпост “новоросів”, то я їх всю зиму їв». Звірі здивувалися: «Як же ти не понався?». Ведмідь відповів: «Та це ж “новороси” – хто їх рахує?»* (dero.ua). У наведеному тексті лексема *новороси* використана на позначення представників проросійських незаконних збройних формувань. Лексема утворена від назви уявного квазідержавного утворення «Новоросія», активно насадженого російською пропагандою. Доля так званих *новоросів* у тексті прирівняна до долі *курей* та *овець*, яких потрібно вбивати, аби вижити, тобто їхнє знищення трактується як благородна мета. Однак в анекдоті статус *новоросів* навіть нижчий, ніж у тварин. Якщо кількість останніх усе ж контролювали, то *новороси* подані як «ресурс», який не вартий такої уваги.

Допомагають створювати негативні конотації епітети з відповідною семантикою, як-от у відомій кричалці ультрас ФК «Динамо», яка була активно поширена через соцмережі: *Жирний сепар Ігорьок їхав на машині. Підірвався на фугасі! Слава Україні!* (patrioty.org.ua) Негативне маркування досягнуте завдяки вживанню прикметника *жирний*, що посилює значення дегуманізованої лексеми *сепар*. На створення контексту опору працює вживання гасла *Слава Україні*, яке переводить *підриєв* на фугасі Ігоря Плотницького (ватажка терористів незаконних збройних формувань на території ОРДЛО) до рівня благородної мети – заради збереження української державності.

Часто комічного ефекту досягнуто вживанням лексеми *сепар* поруч зі згадкою про *колорадського жука*, що викликано асоціюванням прихильників сепаратизму з носінням георгіївської стрічки, яка за кольором нагадує цей вид комах: *У сезон боротьби з колорадським жуком найбільшим поптом користується препарат під назвою «Здохни, сепар!»* (politiko.ua). Порівняння людини з жуком переводить її вбивство до розряду звичної для суспільства боротьби зі шкідниками.

Використання фразеологізмів також є ще одним способом зооморфного маркування ворога: *Гранату дупій мавні в руки / Не дав би даже ідіот / А рашка терористам «Буки» / Дайот* (акаунт «Кокс Квасневського»). У наведеному тексті використано фразеологізм *мавна з гранатою*, де *мавна* стає синонімом до слова *терористи*. Способом зневажливого ставлення до ворога також є написання слова *рашка* з малої літери.

Функцію комічного знеособлення виконують також етнофолізми (несправжні назви національностей) на зразок *москалі, кацапи*.

Особливої популярності набули тексти, у яких невдачі росіян зображені як причина гарного настрою українців: *Знову нафта обвалилась / Та знецінились рублі, / Щось згоріло, щось розбилося. / З добрим ранком, москалі!* (politiko.ua). Комізм досягнутий завдяки вживанню вітальної формули *З добрим ранком* після використання лексем на позначення негативних для ворога явищ: *обвалилось, знецінилось, згоріло, розбилося*.

Поширеними також стали нові варіанти відомих пісень, тексти яких створені відповідно до воєнних реалій: *Ніч така місячна зоряна ясна, / В оптиці в мене москаль. / На вітер поправочка – і до побачення. / Дамой*

за парєбрїк, бай-бай! Сядем в окопчику десь за Дебальцево. / Нас тут багато, не сам! / Глянь, моя рибонька, хвилюю полум'я / Ворога б'є «Ураган». / Гай чарівний, ніби променем всипаний, / Чи загадався, чи спить:/ Ген на стрункій та високій осичині / Шмат москаляки висить. / Ти не дивись, що гвинтівочка зношена. / Б'є вона влучно щораз. / Кожному «ватнику» зробимо дірочку, / Щоб вже не лізли до нас! (sensor.net.ua).

У наведеному тексті збережено традиційні ознаки українського фольклору, як і в оригіналі пісні М. Старицького «Ніч яка місячна...» (епітети: *струнка, висока, чарівна*; повні нестягнені форми прикметників: *ясная*; порівняння: *ніби променем всипаний*). У трансформованому тексті також є фольклорні особливості. Зокрема велика кількість зменшено-пестливих суфіксів, однак у військових термінах – *окопчик, поправочка, гвинтівочка*. Текст насичений багатьма термінами, що передають реалії війни: *оптика, поправка на вітер, хвиля полум'я, Ураган*¹. У творі також чітко змальований образ ворога: вибудовано синонімічний ряд *ворог – москаль, ватник*. Окрім етнофолізму *москаль* вказівку на російське походження ворога дає також сполука *за парєбрїк*, яку в українському суспільному просторі вживають зокрема як синонім до слова *Росія*. Таке значення з'явилося після того, як фразу «(рос.) *За порєбрик!*» (тобто «*За бордюр!*») вигукнули озброєні люди без розпізнавальних знаків, які на початку 2014 р. захоплювали адміністративні будівлі на Донбасі (Кирилюк, 2019, с. 64). Розправа над «ворогом» показана на фоні ідилічно змального українського пейзажу, а основну думку закладено в останній фразі – *Щоб вже не лізли до нас*, яка свідчить про прихід ворога на українську територію. А тому *шмат тіла*, що висить на осичині, реципієнт сприймає позитивно – як заслужене покарання.

Одним зі створених образів опору російській інформаційній агресії є *Кривавий Пастор*. Так російська пропаганда назвала О. Турчинова, який віддав наказ про початок АТО. З тих пір жарти й анекдоти про пастора, який знищує *вату* і *російськомовних немовлят*, заповнили соцмережі. Наприклад: *Турчинов телефонує: Алло! Вата? Ти зараз згориши!* (акаунт «Свідки Кривавого Пастора»). Комічний ефект, окрім вживання знеособлювальної лексеми *вата* та алюзії до фразеологізму *палити вату* (у значенні вбивати), досягнуто й алюзією на відому цитату із радянської комедії «Іван Васильович змінює професію» (рос. *Алло, Галочка? Ты сейчас*

¹ «Ураган» – назва реактивної системи залпового вогню.

умрешь). Популярності набули також жарти, стилізовані до відомих текстів із обгортки жувальної гумки «Love is»: *Любов Пастора – це приго-тувати їй младенця, ще до того, як вона прокинулася.*

Багато постфольклорних текстів, а особливо – анекдотів, побудовані за принципом поширених у мережі жартів «очікування – реальність». У контексті «очікування» вжито лексеми, які виражають нав'язані ворожою пропагандою гасла, а в другій частині – лексеми із вказівкою на відповідне покарання: *Вирішили із друзями піти на укромів та поїхали на Донбас. Тепер ходимо тільки на утку, яку медсестра приносить (dero.ua).* У тій частині тексту, що відповідає темі «очікування», сполука *піти на укромів* означає «вступити до лав незаконних збройних формувань із метою вбивати українських військових». У другій частині тексту, що відповідає темі «реальність» вжито сполуку *ходити на утку* та лексему *медсестра*. Це вказує на те, що «бажальним покаранням» за такі дії ворога має стати значне погіршення здоров'я через поранення, завдане *укропами*.

Контекст справедливої відплати досить поширений у текстах воєнної тематики: *Стріляв по самольоту ватнік / Ракету випустив і рад / Но тут же прилетів **обратно** / Снаряд* (акаунт «Кокс Квасневського»). Бажальне закономірне покарання втілене в просторічній лексемі *обратно*.

Подібний підхід спостережено і в наступному тексті: *Десь у Ростові: – Ти куди зібрався? / – У відпустку. / – А місце на кладовищі забронював? / – Навіщо? / – Щоб було, куди з **відпустки повертатися*** (dero.ua). Топонім *Ростов* виконує роль обставини місця, яка вказує на те, що розмова відбувається між жителями Росії. У цьому контексті фраза *зібратися у відпустку* стає синонімом до фрази *піти на укромів*. Така семантика у лексемі *відпустка* розвинулася після того, як російські ЗМІ неодноразово заявляли, що російські солдати перебувають на Донбасі у відпустці. Згодом лексема *відпустка* набула негативних відтінків, оскільки участь російських солдатів у незаконних збройних формуваннях на Донбасі закономірно часто закінчувалася загибеллю. Так у ЗМІ з'явилися вислови *смертельна відпустка, загинув у відпустці*. Наприклад: *Російські вояки повертаються у трунах зі «смертельної відпустки»* (radiosvoboda.org, 05.09.2014). Семантичним неологізмом стало також слово *відпусткники*, яким українські ЗМІ почали позначати російських військових, що воюють на Донбасі.

Використання лексем, що применшують масштаб події. Антропонім *Путін* від 2014 р. традиційно уособлює негативні емоції українців, викликані збройною агресією Росії. Тому прізвище російського президента, як правило, використовують у негативних, найчастіше гумористичних, контекстах (анекдотах, непристойних порівняннях і каламбурах).

Він часто стає героєм анекдотів, де його порівнюють із комічними персонажами. Наприклад, з отцем Федором із роману І. Льфа та Є. Петрова «Дванадцять стільців»: (рос.) *Путин, после разбойного грабежа Крыма и куска Донбасса, оказался в такой же ситуации, как отец Федор после кражи колбасы – в порыве жадности забрался на скалу, а слезть теперь не может и умишком окончательно тронулся* (sensor.net.ua).

У наведеному тексті використано лексеми, що привівають дії Путіна в Криму й на Донбасі до *розбійного пограбування*, тобто знижують рівень президента до рівня крадія. Порівняння з *крадіжкою ковбаси* понижує рівень дій президента – до дрібної побутової крадіжки. Сприяє негативній оцінній характеристиці й використання фразеологізму *умом тронуться*. Лексему *умишко* вжито у зменшено-пестливій формі, у якій суфік *-ишко-* має відтінок зневажливості.

Засоби творення парадоксів. Поширеними є такі засоби: антоніми, оксиморони, навмисні граматичні помилки. Такі тексти спрямовані переважно на вираження негативного ставлення до зображуваного суб'єкта. Наприклад: *Пишуть, що в Путіна, можливо, інсульт. Будемо молитися за нього. За інсульт* (sensor.net.ua). Парадокс створений умисною граматичною помилкою, а саме: співвіднесеність особового займенника *він* (у формі р. в. *нього*) з двома іменниками – *Путін* та *інсульт*.

Також засобом парадоксальності стають оксиморонні контексти, створені шляхом поєднання лексем із позитивним значенням зі словами з негативною семантикою. Вжиті лексеми при цьому є взаємозаперечними контекстуальними антонімами: *На конкурсі дитячого малюнку на асфальті «Ми за мир» переміг обведений крейдою контур тіла Путіна* (gazeta.ua). Тлумачний словник подає значення лексеми *мир* як «відсутність незгоди, ворожнечі, сварок»¹. Гасло *Ми за мир* передбачає, що його адресанти також виступають за підтримку викладених у визначенні тез.

¹ Словник української мови. В 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Взято з <http://sum.in.ua/s/myr>.

Однак контекстуальний антонім *обведений крейдою контур тіла* викликає у свідомості реципієнта образ типової ситуації із кримінальних детективів: слід від обведеного крейдою тіла вбитої людини. Тому комічний ефект у наведеному прикладі досягнуто усвідомленням того, що в конкурсі про «відсутність ворожнечі» (*мир*) перемагає результат цієї ворожнечі (*вбивство*).

Мовна гра (каламбури) як засіб комічного. Багатозначність, омонімія, паронімія також часто стають прийомами висміювання ворога. Виголошуючи своє ставлення до ворога, українці також використовують прізвище російського президента в поєднанні з лексемами, що вказують на поразку, крах, загибель: *Слідом за нацимілою кавою «Руссіано» набирає популярності новий супербренд кави під назвою «КаПУТІНО»* (ukr-aneecd.org). У наведеному прикладі *контамінований* прагмонім «КаПУТІНО» утворений шляхом накладання антропоніма *Путін* на кінець основи жаргонізму *капут* (загибель, кінець), а також додаванням фіналі *-о*. Це свідчить і про одночасну *субституцію*. Під цим терміном розуміють процес заміни окремого сегмента твірного слова іншим довільним елементом (Никитченко, 2016). У наведеному прикладі слово *капутіно* утворене за зразком лексеми *капучіно*, шляхом заміни компонента *-ч-* на *-н-*. Ефект мовної гри досягнуто також і завдяки *паронімічним* зв'язкам між цими словами.

Поширений і прийом мовної гри на основі використання різних значень багатозначного слова: *«Крим обійдеться Росії в 708 млрд рублів», – запропонував прописати в бюджеті прем'єр Росії Медведєв. Президент Росії запропонував залишити тільки перші два слова...* (ukr-aneecd.org). Дієслово *обходитися* має кілька значень. У першому реченні слово вжите зі значенням «вимагати певних затрат, коштів; коштувати»¹, а в другому – «зараджувати собі в чомусь без кого-, чого-небудь».

Затребуваною є й *омонімія*. Співзвучність абрєвіатури АТО (антитерористична операція) та стійкої сполуки *А то!* у значенні ствердження стала основою для такого анекдоту: – *Ти за ДНР?!* – *Ага! А шо?!* – *А ТО!* (ukr-aneecd.org).

Вживання ненормативної лексики. Одним із яскравих прикладів постфольклорного жанру є відома фанатська кричалка *Путін – ху#ло! Ла-ла-ла-ла*. Вона швидко вийшла за межі фанатського середовища і через соціальні мережі набула міжнародної популярності. Навіть була

¹ Словник української мови. В 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Взято з <http://sum.in.ua/s/obkhodytysja>.

публічно озвучена міністром закордонних справ України А. Дешицею у 2014 р. На такі дії міністра відреагував і постфольклор: *Цитує «Гардіан» по сумі / Усе прозоро ніби шкло / Andriy Deshchytisia: who is Putin? / **Khuilo!*** (акаунт «Кокс Квасневського»).

У результаті в текстах мережевого фольклору вибудовано синонімічний ряд: *Путін, президент Росії, Ху#ло: Надворі травка зеленіє / І сонечко несе тепло / От тільки президент Росії / – Ху#ло* (акаунт «Кокс Квасневського»).

Трапляються й *фонетичні мімікрії* – метод, що полягає у фонетичній схожості загальноживаної лексики із обценною. В анекдотах часто лайлива лексика замінена співзвучними мовними одиницями. Використанням цих лексем також досягнуто ефект парадоксу: в першій фразі лексему сприймають як нормативну, однак подальший контекст вказує на використання її як лихослів'я: – *Який москаль не любить швидкої їзди?! / – Українці, дайте їм уже їзди, та нехай звалять!* (ukr-anecdot.org). Перший рядок тексту є алюзією до твору М. Гоголя «Мертві душі» (цитата рос. «И какой же русский не любит быстрой езды?»).

Традиційним є живання **жаргонної лексики**, зокрема фразеологізмів, наприклад *дати по рогах* у значенні «вдарити по голові»¹: *Ридає вата на Донбасі: / Як тільки дали по рогах, / Просвітлення настало зразу / В мозгах* (акаунт «Кокс Квасневського»).

3. Мовне вираження поведінкових сценаріїв

Мережевий фольклор не тільки стає засобом поширення емоцій і сенсів, він також програмує реципієнтів на втілення певних поведінкових сценаріїв, способів реакцій на події. Досліджуваний масив текстів дає підстави стверджувати, що система поведінкових сценаріїв у них втілена за допомогою мовних засобів, що вказують на фізичне покарання ворога. Деякі тексти стають своєрідними закличками до вбивства, як-от відома фанатська кричалка *За Київ і за Львів – ї#аайте москалів!* Іллокуція заклички передана за допомогою ненормативного дієслова *ї#аайте* у значенні «знищуйте» та конструкції *за Київ і за Львів*, яка робить окреслену у закличку мету благородною – захист своїх міст. Подібним прикладом програмованої поведінки є текст *Мочіть, ребята, ту скажену / Кацапсько-колорадську рать / І навіть можна полонених / Не брять* (акаунт «Кокс Квасневського»). Іллокуція заклички виражена жаргонним дієсловом *мочити* у значенні *вбивати*.

¹ Словарь воровского жаргона. (2012). Взято з <https://slovar.cc/slang/vor/2486898.html>.

Ще одним поведінковим сценарієм стосовно ворога можна вважати заклик до остаточного відмежування від нього, розірвання будь-яких контактів: *Щоби не лізли зомбі злії / Не починали тут війну / Постройть нада із росією / Стіну* (акаунт «Кокс Квасневського»). Іллокуція заклику передана за допомогою головного члена односкладного речення, співвідносного зі складеним дієслівним присудком *нада постройть*. У тексті також задіяна концептуальна знелюднювальна метафора (*лізуть зомбі*). Негативна конотація посилена завдяки вживанню епітета *злії*. Таке використання повної нестягненої форми прикметника наближає текст до традиційних фольклорних творів. Показовим є написання слова *росія* з малої літери.

Висновки

Гумор постфольклорних текстів стає важливим способом опору інформаційній агресії, дає можливість нівелювати шкідливий вплив ворожої пропаганди, а також донести суспільству необхідні наративи стосовно збройного конфлікту. Такі тексти вирізняються простотою висловлювання та яскравими мовними засобами, завдяки чому впливають на широке коло реципієнтів.

Серед аксіологічних особливостей досліджуваних текстів превалює емоційна оцінка змісту висловлювання з погляду опозицій «добро – зло», «позитивне – негативне». Зокрема, позитивне оцінювання дій української армії та негативне оцінювання ворога. Однак морально-естетична оцінка зазнає трансформації, а тому лексеми на позначення вбивства стають віддзеркаленням концепту «добро».

Визначено такі поширені мовні засоби формування образу ворога: а) дегуманізовані іменники, які показують ворога не як людську істоту, а як вигаданий персонаж або тварину (*колорад, ватник, мавпа*); б) лексеми, які «применшують» масштаб події, а отже, показують дії ворога як дрібні й комічні (*анексія Криму як побутова крадіжка*); в) творення парадоксів за допомогою оксиморонів або свідомого порушення граматичних норм; г) багатозначні слова, омоніми, пароніми як засобів творення каламбурів (*капучіно – КАПУТіно*); д) ненормативна лексика як спосіб негативного маркування.

Систему поведінкових сценаріїв втілено за допомогою мовних засобів, що закликають до фізичного знищення ворога.

Це не повний перелік використовуваних у досліджуваних текстах мовних засобів, а тому наші наступні студії будуть присвячені глибшому вивченню явища мережевого фольклору як способу опору інформаційній агресії.

Список використаної літератури

- Васильев, А. Д., & Подсохин, Ф. Е. (2016). Информационная война: лингвистический аспект. *Политическая лингвистика*, 2 (56), 10–16.
- Вільчинська, Т. (2017). Концепт – війна: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*, 34, 110–114.
- Горшунов, Ю. В., & Горшунова, Е. Ю. (2014). Этнические стереотипы и ярлыки как средство дегуманизации. *Вестник Башкирского университета*, 19 (3), 915–919. Взято з <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskie-steretopy-i-yarlyki-kak-sredstvo-degumanizatsii/viewer>.
- Григоренко І., & Воловенко І. (2019). Новітній український фольклор у мережевій комунікації: типологічні характеристики та тематика. *Intercultural Communication*, 1 (6), 37–52. <https://doi.org/10.13166/inco/103643>
- Денисюк, Ж. (2017). *Постфольклор інтернет-комунікації в аксіологічному вимірі*. Київ: НАКККіМ.
- Кирилюк, О. (2019). Особливості мікрополя «ворожі війська» у структурі асоціативно-семантичного поля «ворог» (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 22 (2), 58–68.
- Никитченко, К. (2016). Замінне та аналогічне словотворення як способи творення okazionalizm доби постмодернізму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 5, 56–60.
- Почепцов, Г. (2019). *Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовых коммуникациях*. Харьков: Фолио.
- Яворська, Г. (2016). Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*, 1 (38), 14–23.
- Boyte, K. J. (2017). An Analysis of the Social-Media Technology, Tactics, and Narratives Used to Control Perception in the Propaganda War Over Ukraine. *Journal of Information Warfare*, 13 (1), 72–86. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/316858860>.
- Fabizsak, M. (2007). *A Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Fialkova, L. & Yelenevskaya, M. (2015). The Crisis in Ukraine and the Split of Identity in the Russian-Speaking World. *Folklorica*, XIX. <https://doi.org/10.17161/folklorica.v19i1.5721>
- Goble, P. (2016). Russian national identity and the Ukrainian crisis. *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (1), 37–43. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.006>
- Goriacheva, D. (2016). Understanding the “Ukrainian Crisis.” Metaphors used by Ukrainian, German, and British Leaders in 2014–16. *Ideology and Politics*, 1 (6), 86–152.
- Jantunen, S. (2014). Kill, capture ... or neutralize? How operational planning changes the language of communicating war. *Journal of Information Warfare*, 13 (1), 72–86. Retrieved from <https://www.jinfowar.com/tags/language-war>.
- Lakoff, G. (1992). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV (2), 5–19.
- Pynnoniemi, K., & Racz, A. (Eds.). (2016). *Fog of falsehood: Russian strategy of deception and the conflict in Ukraine*. Finnish Institute of International Affairs. Retrieved from http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2016/05/FIIRReport45_FogOfFalsehood.pdf.
- Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London; New York: Routledge.
- Smoor, L. (2017). Understanding the Narratives Explaining the Ukrainian Crisis: Identity Divisions and Complex Diversity in Ukraine. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 11 (1), 63–96. <https://doi.org/10.1515/auseur-2017-0004>
- Strukov, V. & Hudspith, S. (2018). *Russian Culture in the Age of Globalization*. New York: Routledge.

- Szostek, J. (2017). The Power and Limits of Russia's Strategic Narrative in Ukraine: The Role of Linkage. *Perspectives on Politics*, 15 (2), 379–395. <https://doi.org/10.1017/S153759271700007X>.
- Wierzbicka, A. 1997. *Understanding Cultures through the Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese*. New York; Oxford: Oxford University Press.

References

- Boyte, K. J. (2017). An analysis of the social-media technology, tactics, and narratives used to control perception in the propaganda war over Ukraine. *Journal of Information Warfare*, 13 (1), 72–86. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/316858860>.
- Denysiuk, Zh. (2017). *Postfolklor internet-komunikatsii v aksiolohichnomu vymiri [Post-folklore of Internet communication in the axiological dimension]*. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
- Fabiszak, M. (2007). *A Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Fialkova, L. & Yelenevskaya, M. (2015). The crisis in Ukraine and the split of identity in the Russian-speaking world. *Folklorica*, XIX. <https://doi.org/10.17161/folklorica.v19i1.5721>
- Goble, P. (2016). Russian national identity and the Ukrainian crisis. *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (1), 37–43. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.006>
- Goriacheva, D. (2016). Understanding the “Ukrainian crisis.” Metaphors used by Ukrainian, German, and British leaders in 2014–16. *Ideology and Politics*, 1 (6), 86–152.
- Gorshunov, Ju. V., & Gorshunova, E. Ju. (2014). Jethnicheskie stereotipy i jarlyki kak sredstvo degumanizatsii [Ethnic stereotypes and labels as a means of dehumanization]. *Vestnik Bashkirskogo universiteta [Bulletin of Bashkir University]*, 19 (3), 915–919. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskie-stereotipy-i-yarlyki-kak-sredstvo-degumanizatsii/viewer> [in Russian].
- Hryhorenko, I., & Volovenko, I., (2019). Novitnii ukrainskyi folklor u merezhovii komunikatsii: ty polohichni kharakterystyky ta tematyka [Modern Ukrainian folklore in network communication: typological characteristics and themes]. *Intercultural Communication*, 1 (6), 37–52. <https://doi.org/10.13166/inco/103643> [in Ukrainian].
- Jantunen, S. (2014). Kill, capture ... or neutralize? How operational planning changes the language of communicating war. *Journal of Information Warfare*, 13 (1), 72–86. Retrieved from <https://www.jinfowar.com/tags/language-war>.
- Kyrylyuk, O. (2019). Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturii assotsiatyvno-semantychnoho polia “voroh” (na materialii dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny) [Peculiarities of the microfield “hostile troops” in the structure of the associative-semantic field “enemy” (based on the discourse of the russian-ukrainian information war)]. *Visnyk KNLU. Seriya Filolohiia [Bulletin KNLU. Series Philology]*, 22 (2), 58–68 [in Ukrainian].
- Lakoff, G. (1992). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV (2), 5–19. Retrieved from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>.
- Nykytchenko, K. (2016). Zaminne ta analogichne slovtvorennia yak sposoby tvorennia okazionalizmiv doby postmodernizmu [Substitutional and analogical word-formation as a means of creating occasionalisms of the postmodern era]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky [Lesya Ukrainka Eastern European National University Scientific Bulletin]*, 5, 56–60 [in Ukrainian].
- Pochepcov, G. (2019). *Kognitivnye vojny v socmedia, massovoj kul'ture i massovykh kommunikacijah [Cognitive wars in social media, mass culture and mass communications]*. Kharkov: Folio [in Russian].

- Pynnoniemi, K., & Racz, A. (Eds.). (2016). *Fog of falsehood: Russian strategy of deception and the conflict in Ukraine*. Finnish Institute of International Affairs. Retrieved from: http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2016/05/FIARReport45_FogOfFalsehood.pdf.
- Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London; New York: Routledge.
- Smoor, L. (2017). Understanding the narratives explaining the Ukrainian crisis: identity divisions and complex diversity in Ukraine. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 11 (1), 63–96. <https://doi.org/10.1515/auseur-2017-0004>
- Strukov, V. & Hudspith, S. (2018). *Russian culture in the age of globalization*. New York: Routledge.
- Szostek, J. (2017). The power and limits of Russia's strategic narrative in Ukraine: The role of linkage. *Perspectives on Politics*, 15 (2), 379–395. <https://doi.org/10.1017/S153759271700007X>
- Vasil'ev, A. D., & Podsohin, F. E. (2016). Informacionnaja vojna: lingvisticheskiy aspekt [Information war: linguistic aspect]. *Politicheskaja lingvistika [Political Linguistics]*, 2 (56), 10–16 [in Russian].
- Vilchynska, T. (2017). Kontsept – viina: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti [“Concept “war”: peculiarities of lingual instantiation in newspaper text]. *Linhvistychni studii [Linguistic Studies]*, 34, 110–114 [in Ukrainian].
- Wierzbicka, A. (1997). *Understanding cultures through the Keywords: English, Russian, Polish, German, Japanese*. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Yavorska, H. (2016). Kontsept “viina”: semantyka i prahmatyka [Concept “war”: semantics and pragmatics]. *Stratehichni priorytety [Strategic Priorities]*, 1 (38), 14–23 [in Ukrainian].

Abstract

Olha Kyryliuk

LANGUAGE OF NETWORK FOLKLORE AS A MEANS OF RESISTANCE TO INFORMATION AGGRESSION

Background. Sociological research in 2020 shows that due to Russia's war in Donbas, most Ukrainians consider this country “an aggressor from which they have to defend themselves.” One of the forms of such defence, or more precisely resistance, is network folklore, which covers the topic of military confrontation. Therefore, the study of a set of linguistic means used in such post-folklore texts becomes especially relevant because it allows identifying important social reactions to events and the formed appropriate language picture of the world.

The purpose of this paper is to analyse the linguistic peculiarities of folklore texts in the context of resistance to Russian information aggression.

Methods. The theoretical and methodological basis of the study are the concepts of cognitive and psycholinguistics. *Structural-semantic* methods, as well as *discourse* and *intent-analysis* are used.

Results. The main way of resistance to hostile information aggression is the humour of network folklore, as it allows devaluing the imposed narratives of others. In the process of analysis, the following linguistic means of creating a comic effect in the studied post-folklore texts are identified: impersonal words that show the enemy as a fictional character or animal (*monkey, beetle, separ*); euphemisms for the designation of killing the enemies (*disposal*); “humiliating” lexemes, which show the actions of the enemy as petty and comic (*annexation of Crimea as the theft of sausage*); puns (*Cappuccino – CaPUTINo, ATO – A to!*); abusive and slang vocabulary (*daty po rohakh – to beat horns*); semantic neologisms (*vacationer* as a “Russian soldier”; *porebryk* as Russia); lexemes to denote negative phenomena to mock the failures of the enemy (*devaluation of the ruble*); conceptual metaphors to denote enemies (*zombies*); spelling the words *russia, rashka* in the lower case; creation of paradoxes by means of oxymorons or deliberate violation of grammatical norms.

Discussion. The set of linguistic means available in the studied texts makes it possible to form appropriate narratives aimed at repelling the armed and information aggression, strengthening the army’s fighting spirit and the moral firmness of society.

Keywords: information warfare, Russian-Ukrainian war, network folklore, post-folklore, language of resistance, hate speech.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 26.05.2020